

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ТАТЬЯНЧЕНКО Олена Олександрівна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СПІЛКУВАННЯ З ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

ІЗ.00.01 – теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ-1997

Дисертація
Розроблена
Науковий центр
ЛННБ України ім.В.Стефаника

00751977 (-)

дисертації імені Тараса Шевченка.

реферат АПН України,

доктор педагогічних наук, професор

КОВАЛЬ Лариса Григорівна

Офіційні опоненти

- доктор педагогічних наук, професор

САГАЧ Галина Михайлівна

- кандидат педагогічних наук, доцент

БАХТІЯРОВА Халідахон Шамшитдінівна

Провідна організація

- Луганський державний педагогічний

інститут ім. Т.Г.Шевченка Східно-

українського університету

Захист відбудеться "16" травня 1997 року о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.34 у Київському
університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, м.Київ,
вул.Володимирська, 60, ауд. 303.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського уні-
верситету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "16" травня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В.ПЛАХОТНИК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Становлення української державності, інтеграція в європейське та світове співтовариство, розширення міжнародних зв'язків і контактів викликають необхідність оптимізації системи гуманітарної освіти з орієнтацією на людину, на розвиток її духовного потенціалу.

У державній національній програмі "Освіта" /Україна XXI ст./ визначаються першочергові вимоги до людського фактора – суб'єкта учіння, до розробки спонукальних стимулів всебічного розвитку особистості, її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей. Поставлені завдання зумовлюють потребу впровадження наукового підходу до реформування організаційно-педагогічних основ навчання студентської молоді, відмови від принципів авторитарності, що утвердилися в тоталітарній державі, зміни структури управління освітою з метою стимулювання творчості й ініціативи студента, відкритості системи освіти, застосування в ній нових прогресивних світових концепцій, сучасних технологій та науково-методичних досягнень.

Вирішення сьогоденних педагогічних вимог до вищої школи зводиться, в першу чергу, до пошуку нових шляхів організації будь-якого процесу навчання з метою його оптимізації та інтенсифікації. Визначені проблеми властиві і навчальному процесу спілкування з іноземними студентами, саме вони стали прерогативою у розробці гіпотетичної моделі спілкування та педагогічної технології нашого дисертаційного дослідження. Адже активно засвоєні знання студентів стають їхніми переконаннями, засобом спілкування в різних формах його виявлення, тому навчання повинно бути максимально наближеним до реального життя. У такому навчанні, яке є реальним процесом спілкування /В.Г.Костомаров, Є.М.Верещагин/, використання мовних факторів, явищ спонукає студентів до активних пізнавальних дій.

Д-р І. В. Ставницька
Україна

Відомо, що спілкування стає творчим, особистісно мотивованим тоді, коли суб'єкти навчання не просто імітують діяльність, оперують сумою навичок, а здійснюють вмотивовані мовні вчинки /О.О.Леонтьєв, І.О.Зимня, Г.К.Маркова, Г.О.Балл, В.Л.Скалкін, Т.І.Левченко та ін./ . Тільки в такому навчанні спілкуванню можлива творча активність суб'єктів учіння, які не обмежуються просто сприйняттям інформації і реакцією на неї, а намагаються адекватно виявити своє ставлення до неї.

Проблема організації ефективного навчального спілкування зі студентами, відшукування засобів, які б привертали увагу суб'єкта, заохочували б до спільної діяльності з викладачем, висвітлюється в багатьох працях вчених психологів, педагогів, методистів, результати яких ми використали у своєму дослідженні /Г.М.Андрєєва, Л.І.Анциферова, С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський, Г.О.Балл, В.М.Вєргасов, П.Я.Гальперин, Д.Б.Ельконін, В.О.Кан-Калик, Л.Г.Коваль, Т.В.Кудрявцев, Б.Ф.Ломов, О.О.Леонтьєв, Г.М.Сагач та ін./ . Ця проблема є актуальною, провідною щодо конкретного її спрямування, а саме, організації навчання студентів іноземним мовам. Про це свідчать дослідження Х.Ш.Бахтіярової, О.О.Вербицького, І.О.Зимньої, Г.О.Китайгородської, Б.О.Лapidуса, Т.І.Левченко, О.О.Леонтьєва, Г.К.Маркової, Г.І.Макарової, Л.М.Нікепелової, І.Є.Нелісової, Г.В.Онкович, В.Л.Скалкіна та ін. Теоретичні розробки проблем спілкування подані в зарубіжних дослідженнях: Дж.Керолл, П.Пимслера, У.Риверса, М.Люмадель, Ф.Лейзингера, У.Лемберта, Дж.Остіна, Х.Грайса, Дж.Сирла та ін.

Таким чином, результати досліджень вчених педагогів, психологів, лінгвопсихологів підтверджують важливість і необхідність різнобічного вивчення суб'єкта навчання як особистості з метою ефективно організації його діяльності. Різні аспекти цієї проблеми до-

сліджені: активізація пізнавальних можливостей студентів, засоби управління їх діяльністю, інтенсивна співпраця, актуалізація мотиваційних ресурсів, забезпечення інформацією та ін. Однак більш детального вивчення потребують лише частково висвітлені у методичці навчання проблеми створення педагогічних умов вивчення нерідної мови, розроблення його моделі та відповідної педагогічної технології, методики діагностування процесу спілкування з іноземними студентами, встановлення стимулюючих, спонукаючих факторів мовленнєвої, інтелектуальної, когнітивної діяльності.

Отже, виходячи із соціальної, гностичної і практичної важливості досліджуваної проблеми та її нерозробленості в педагогічній науці, ми обрали темою нашої дисертації "Педагогічні умови спілкування з іноземними студентами в процесі навчання".

Об'єкт дослідження - процес спілкування з іноземними студентами.

Предмет дослідження - зміст, форми та методи педагогічного спілкування з іноземними студентами в процесі навчання.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати і експериментально апробувати педагогічні умови організації спілкування з студентами в іншомовному середовищі.

Гіпотеза дослідження: ефективність педагогічного спілкування нерідною мовою з іноземними студентами забезпечується опорою в цьому процесі на педагогічну технологію, яка спрямована не лише на оволодіння теоретичними знаннями, а й практичними вміннями та навичками навчального спілкування в різних умовах та на різних етапах його здійснення.

Завдання дослідження:

- вивчити стан проблеми в сучасній теорії і практиці вищої школи;
- виявити та апробувати педагогічні умови організації іншомовного навчального спілкування зі студентами;
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічну технологію поетапної підготовки студентів до навчального спілкування засобами нерідної мови;
- визначити основні критерії та рівні сформованості пзнавальних можливостей іноземних студентів для спілкування з ними в навчальному процесі;
- дати методичні рекомендації викладачам вищої школи щодо ефективного застосування гіпотетичної системи педагогічних умов у спілкуванні з студентами в іншомовному навчальному середовищі.

М е т о д о л о г і ч н о ю о с н о в о ю дослідження є положення філософії про сутність особистості людини як суб"єкта суспільних відносин та її розвиток в різних соціальних сферах діяльності; активність, творчість людини як вирішальний чинник та показник соціальної зрілості, світогляду, культури, освіти.

Важливе методологічне значення для розроблення досліджуваної проблеми мають документи "Закон України "Про освіту", Державна національна програма "Освіта" /Україна XXI століття"/; в яких знайшли відображення питання норм і принципів всіх аспектів життя сучасного суспільства, його демократизації та подальшого розвитку.

Т е о р е т и ч н у б а з у дослідження становили принципи диференціації та індивідуалізації процесу підготовки студентів до спілкування в навчанні /Б.Г.Ананьєв, О.О.Вербицький, Л.Г.Коваль, Г.К.Маркова/, визначення навчальних цілей та поелементне, послідовне їх досягнення /П.Я.Гальперин, І.Я.Лернер, Н.Ф.Тализіна/, нові підходи до організації спілкування з іноземними студентами в про-

цесі навчання /І.О.Зимня, Г.О.Китайгородська, Т.І.Левченко/, фактори активізації пізнавальних можливостей студентів у мовленнєвій діяльності та показники ефективності, які сприяють залученню студентів до цілеспрямованої, колективної праці, продуктивного спілкування /Д.К.Бабанський, В.М.Вергасов, П.І.Підкасистий, Г.І.Шукіна/, основи дидактики, психолінгвістики та методики викладання гуманітарних дисциплін /А.М.Алексюк, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.О.Леонтєв, О.М.Леонтєв та ін./.

У дослідженні використовувались такі методи: теоретичний аналіз та узагальнення філософської, педагогічної, психологічної літератури; педагогічні спостереження, бесіди, інтерв'ювання, анкетування; метод експертної оцінки та самооцінки; методи математичної статистики; констатуючий зріз, формуючий і контрольний експерименти; якісний аналіз і наукове опрацювання результатів педагогічного експерименту.

Дослідження здійснювалося в три етапи.

Перший етап /1993-1994 рр./ - вивчення й аналіз літератури з досліджуваної проблеми, аналіз праць філософів, психологів, педагогів, лінгвістів, методистів з цих питань; вивчення педагогічного досвіду, стану викладання іноземних та східно-слов'янських мов іноземним студентам, визначення якості знань, умінь і навичок студентів у процесі вивчення нерідної мови в Київському інституті фізкультури, Адаптаційному центрі при Міністерстві освіти України та в Київському університеті імені Тараса Шевченка; розробка методики формування у студентів навчальних можливостей в процесі іншомовного спілкування; організація мовленнєвої діяльності суб'єктів учіння засобами іноземної та спорідненої мови.

Другий етап /1994-1995 рр./ - проведення констатуючого, формуючого етапів експерименту, коригування та подальший

аналіз одержаних результатів, їх узагальнення; визначення педагогічних умов організації спілкування з іноземними студентами в процесі вивчення ними української мови /Київський університет/, російської /Адаптаційний центр/.

Третій етап /1995-1996 рр./ - здійснення експериментальної перевірки розробленої педагогічної технології спілкування з іноземними студентами в процесі навчання; уточнення теоретичних положень; перевірка ефективності форм і методів роботи спрямованої на досягнення поставлених цілей; опрацювання статистичних даних, одержаних у процесі дослідно-експериментальної роботи, а також оформлення її результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні педагогічних умов організації іншомовного навчального спілкування студентів; побудові лінгводидактичної моделі оволодіння нерідною мовою іноземними студентами засобами спілкування; створенні педагогічної технології навчання, яка базується на концепції спонукальних стимулів навчально-пізнавальної, комунікативної, творчої мовної діяльності.

Теоретичне значення дослідження становить розроблення та наукове обґрунтування спонукальних факторів розвитку суб'єкта учіння, активізація пізнавальних можливостей студентів в іншомовній діяльності; визначення критеріїв та рівнів навчальних можливостей студентів у процесі спілкування нерідною мовою.

Практичне значення наукового дослідження полягає у можливості впровадження запропонованих рекомендацій щодо організації спілкування студентів в іншомовній навчальній діяльності; визначенні педагогічних підходів до організації навчального іншомовного спілкування з студентами вищої школи та розробленні методики поетапного формування пізнавальних можливостей студентів засобами пе-

дагогічного спілкування, які можуть бути використані при здійсненні активного та інтенсивного навчання будь-якого спрямування.

В і р о г і д н і с т ь р е з у л ь т а т і в дослідження забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних позицій; використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження; адекватністю логіки дослідження його меті, предмету і завданням; повнотою одержаних дослідницьких матеріалів; застосуванням сучасних статистичних методів опрацювання одержаних даних; результатами дослідно-експериментальної роботи та якісним і кількісним їх аналізом.

А п р о б а ц і я т а з а с т о с у в а н н я р е з у л ь т а т і в дослідження. Зміст і результат дослідницької роботи викладено в доповідях, з якими автор виступав на науково-практичних конференціях, семінарах; основний зміст відображено в 6 публікаціях автора. Результати дослідження втілено в організацію навчального спілкування з студентами засобами нерідної мови та в розроблення рекомендацій щодо застосування методів спонукання, стимуляції навчальних можливостей суб'єктів учіння та перевірки їх.

Н а з а х и с т в и н о с я т ь с я:

- педагогічні умови організації спілкування з іноземними студентами в процесі навчання;

- педагогічна технологія процесу організації навчального спілкування зі студентами засобами нерідної мови, сутність якої полягає в тому, що навчальний процес буде ефективним, якщо буде чітко визначено: системність, послідовність подання знань, етапи підготовки студентів до комунікативної діяльності, її форми та методи;

- твердження про те, що основним показником сформованості в іноземного студента навчальних можливостей до спілкування нерідною

мовою є: комунікативна компетенція, володіння різними формами спілкування, мовленнєвого висловлювання, аргументування, сприйняття та оброблення одержаної інформації, творче текстопородження в процесі повідомлення;

- теоретично обґрунтована та експериментально апробована методика організації спілкування з іноземними студентами в навчальному процесі.

Дисертаційне дослідження складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури, додатків, таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі дається загальна характеристика дослідження, обґрунтовується актуальність проблеми, сформульовано об'єкт, предмет, гіпотезу, мету, завдання і методи дослідження; розкрито методологічні основи, теоретичне і практичне значення, новизна; викладено положення, винесені на захист; наведено дані про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі дисертації "Соціально-педагогічні аспекти спілкування особистості" на основі критичного аналізу праць учених - філософів, соціологів, психологів, лінгво-психологів, методистів, а також сучасної педагогічної практики вищої школи проаналізовано та науково обґрунтовано спілкування як педагогічна категорія. Розглянуто одержані останніми роками результати досліджень структурної, функціональної і рівневої організації спілкування. Підкреслено важливість цих наукових викладів для здійснення дослідження процесу спілкування суб'єктами учіння будь-якого спрямування і нашого, конкретно. Вчені Г.М.Андрєєва, П.А.Гальперин, І.О.Сзмил, В.О.Кан-Калиж, Л.Г.Коваль, О.О.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, Г.К.Маркова, Л.М.Нікепелова, В.М.Панфьоров, Б.Ф.Паригін, С.Ф.Тара-

сов та ін., розкриваючи суть навчального спілкування, визначають його як спільну діяльність людей, змістом якої є взаємне пізнання та обмін інформацією за допомогою різних стосунків, ефективних для процесу їх діяльності. Вважаючи навчальне спілкування найважливішим процесом у розвитку пізнавальних можливостей суб'єктів учіння, вчені висвітлюють різні підходи до його організації: комунікативний, інформаційний, гносеологічний, регулятивний. Стосовно процесу спілкування нерідною мовою у вищій школі найбільш ефективним є підхід, запропонований Г.М.Андреевою, І.О.Зимньою, О.О.Леонтьєвим, Я.Яноушкою, які в спілкуванні розглядають три функції - комунікативну, інтерактивну і перцептивну, що реалізуються одночасно.

Аналіз сутності і змісту педагогічного спілкування в процесі навчання дозволив з'ясувати особливості організації міжособистісних стосунків у навчальному колективі, а саме: психологічні, психолого-пізнавальні, лінгвопсихологічні, дидактичні /О.М.Леонтьєв, Ю.О.Сорокін, Е.Ф.Тарасов, Л.В.Щерба, М.Хомський/. За результатами їх досліджень доведено, що застосування в лінгвістиці основних положень теорії діяльності, зокрема, немовленнєвої, дало можливість створити новий напрям у психолінгвістиці, який дістав назву теорії мовленнєвої діяльності. Цей прагматичний крок у лінгвістичній науці було здійснено на межі 60-70-х років нашого століття, який пов'язується з дослідженнями як вітчизняних, так і зарубіжних вчених /О.М.Леонтьєв, 1965, 1969; Ю.О.Сорокін, Е.Ф.Тарасов, 1979; Дж.Остін, 1962; Х.Грайс, 1968; Дж.Сирла, 1969/. Вони сформували розвинену концепцію немовленнєвої діяльності, зокрема, загальнопсихологічної, дидактичної. Суть концепції зводиться до того, що досягнення мети суб'єктом спонукається діяльністю, в структурі якої вона розвивається, тому що спілкування здійснюється заради мети діяльності /Ю.О.Сорокін, Е.Ф.Тарасов/. Отже, підхід до назчання нерідких мов, в якому домінянтою є

мовленнєва діяльність, а не лінгвістична основа, у педагогічній психології вважають особистісно-діяльним. Це означає, що у мовному процесі по-новому трактується і формується об'єктна галузь навчального спілкування, за основу якої взято діяльній підхід.

У нашому дослідженні цей підхід визначає процес, у якому діяльністю суб'єкта організує і керує викладач під час спілкування за принципом діяльній-особистісного вивчення нерідної мови. Такий підхід до навчання показує, що основним напрямом в організації сучасного педагогічного процесу вивчення мов є активізація пізнавальної діяльності студентів за допомогою дидактичних прийомів, використаних викладачем. Основу їх становлять процеси мотивації, організації, контролю творчої пізнавальної діяльності суб'єктів спілкування. Саме таке мовленнєве спілкування спонукає студента ставити нові практичні і пізнавальні завдання, самостійно знаходити способи їх вирішення, творчо мислити. Це дає нам змогу говорити про мовленнєву діяльність не як про суто мовну, а про мовно-мисленнєву, про єдність змістової і процесуальної сторін навчання.

Суть і зміст нашого дослідження - це, насамперед, розвиток інтелекту студента, без якого не можна розвинути мовленнєву діяльність, створити для суб'єктів спілкування педагогічні умови використання ними різної за характером екстралінгвістичної інформації, знань з інших дисциплін, наприклад, з метою висвітлення життя народу, мову якого вони вивчають: соціально-історичний, культурний, духовний, побутовий аспекти. Така мовленнєва організація стимулює утворення у студента асоціативних зв'язків мовного образу з елементами свідомості, сприяє висвітленню не окремого епізоду дійсності, а їх сукупності.

Звідси, суть нашої роботи ґрунтується на тому, що провідною формою навчання нерідною мовою є живе, активне спілкування викла-

дача і студентів між собою. Вирішення питання створення умов навчання студентів вільно й цікаво, із задоволенням від будь-якої його форми організації, бажання висловлювати свою думку /у нашому випадку іншомовного спілкування/, залежить від багатьох соціальних, педагогічних, психологічних, психолінгвістичних, лінгвістичних, методичних факторів навчання. Дія їх фокусується в деяких вузлових проблемах результативності викладання будь-якого предмету і визначення особистісного змісту навчання. Від того, наскільки студент увійде в процес навчання, зрозуміє його мету, умови, організує себе і свою навчальну діяльність, залежить її результат. Проблему створення навчальних умов з метою досягнення ефективності навчання з іноземної мови з позиції суб'єкта цієї діяльності досліджувало багато вчених /Дж.Керолл, П.Пимслер, У.Риверс, М.Фюмадель, У.Лемберт, В.О.Артемов, О.О.Леонтьєв, В.Г.Костомаров, О.Д.Митрофанова та ін./ . І нині вона є актуальною. "За чверть віку ми мало наблизилися до вирішення питання, що дуже хвилює нас, як розвивати здібності щодо спілкування нерідною мовою. Ми можемо інтенсифікувати тренування в класі за моделями: варіативність, вибір їх, але як здійснити цей стрибок у комунікацію?" /У.Риверс/.

Виявлення педагогічних умов такої взаємодії базується на результатах досліджень вчених, суть яких зводиться до того, що впровадження в навчання принципів системності, цілісності, варіативності, самостійності введення знань і вмінь та поетапності і поступовості їх формування, - сприятиме результативному досягненню визначених цілей суб'єктами учіння. Це праці: С.І.Архангельського, В.О.Артемова, І.Л.Бім, Л.С.Виготського, М.М.Гохлернер, В.В.Давидова, Т.М.Дрідзе, Л.Я.Зоріної, Л.В.Занкова, П.Я.Гальперіна, Л.Г.Коваль, Г.М.Сагач, Н.Є.Тализіної, В.О.Черкасова та ін.

На підставі цього ми спробували визначити педагогічні умови,

які були б оптимальними для вивчення студентами нерідної мови як засобу навчання.

Добитися, щоб студент відтворював і творив в умовах невимуженого спілкування, можна шляхом моделювання факторів, які б керували його діяльністю, і, зокрема, мовними діями. Іншими словами, потрібно створити йому такі зовнішні і внутрішні обставини, в яких він буде змушений вжити бажаний для нас за змістом мовний вислів, текст. Текст - це продукт говоріння, який є складним сплетінням різних рівнів висловлення /І.О.Зимня/. Отже, вміння говорити, це, по-перше, вміння виразити думку на різних рівнях висловлення. У науковій літературі /І.О.Зимня, С.Д.Рубінштейн, В.О.Артемов, М.І.Жинкін та ін./ одиницею мовленнєвого спілкування прийнято вважати вислів, текст, або, як визначає С.М.Степанова, комунікативну одиницю, точніше речення, й вислів, побудований на його основі в умовах спілкування, оскільки для кожного носія мови саме спілкування є природним середовищем. Звичайно, побудова іншомовного вислову ґрунтується, насамперед, на знанні суб"єктом системи мови, її граматичних понять, умінь застосовувати їх у практичній діяльності. Проте педагогічне спілкування, як вищий етап презентації навчального матеріалу, вимагає при його організації комплексного підходу до створення умов комунікації. За такої організації лінгвістична основа комунікації і створені для її реалізації педагогічні умови розглядають як взаємозумовлені і взаємопов'язані поняття в практичному навчанні нерідної мови. Процес комунікації як основна складова змісту педагогічного спілкування є умовою мовленнєвої діяльності, в якій суб"єкт-комунікант вчиться спілкуванню засобами мови. Домінантою цього процесу є пізнання, - розумова діяльність, спрямована на оволодіння визначеними операціями і їхніми діями /Г.М.Сагац/.

Проблему аналізу пізнавальної діяльності, її активізації та

інтенсифікації щодо нашого дослідження ми здійснювали, виходячи з результатів праць учених П.Я.Гальперина, О.М.Ждан, М.М.Гохлернера, І.Я.Лернера, А.М.Матюшкіна, М.І.Махмутова, Ю.К.Бабанського, В.М.Вергасова, Т.В.Кудрявцева та ін. В процесі розкриття цього явища стосовно викладання іноземних мов, а саме створення іншомовного вислову, нами виділено три основних ступені здійснення пізнавальної діяльності у мовленнєвому спілкуванні: ступінь внутрішніх дій /семантичне, смислове розширення/, лексико-морфологічних і зовнішніх дій /звукова або графічна реалізація/. Оскільки провідною функцією у вивченні іноземної мови є пізнавальна діяльність, то організація і зміст педагогічного спілкування визначаються термінами "діяльність", "спілкування". Це - комунікація; обмін інформацією; нерозривно пов'язана з ним ітерація /обмін діями, взаємодіями/; перцепція /обмін почуттями/; взаєморозуміння; взаємопізнання, які розвиваються одночасно у відповідних планах як цілісний процес /П.Б.Гурвич/.

В дисертаційній роботі визначені та науково обгрунтовані педагогічні задачі, завдання, критерії, рівні, оцінки процесу навчання взагалі та іншомовного спілкування, зокрема, з метою його активізації й розвитку. Дослідження цього питання базувалося на засадах праць учених Ю.К.Бабанського, Г.О.Балла, П.Б.Гурвич, Б.О.Лapidуса, І.Я.Лернера, Ю.І.Машбиць, Т.В.Напольної, Л.Доїя, В.С.Цетлін, Л.В.Шипіро, В.О.Черкасова та ін. Виконання операцій і дій, пов'язаних із творенням мови і засвоєнням її, завжди є процесом вирішення завдань, зміст яких визначається комунікативною, навчальною метою та етапом формування вмінь та навичок. Отже, мовний матеріал може стати предметом діяльності лише тоді, коли міститься в контексті задачі. Задача є тією загальною і обов'язковою формою викладу матеріалу, в якій він тільки і може бути включений у процес

навчання. "Будь-який зміст стає предметом навчання лише тоді, коли він набуває для учня вигляду певної задачі, яка спрямовує і стимулює навчальну діяльність" /Д.М.Богоявленський/. Розглядаючи інформацію як навчальну дію, ми при цьому ставимо умову перетворити її на дієву тільки тоді, коли її буде включено у навчальну діяльність і коли вона стане навчальною задачею.

Переносячи ці вимоги у сферу навчання іноземного спілкування, ми додаємо слово "комунікативний" до поняття задача. В педагогічній літературі стосовно процесу вивчення іноземних мов термін "комунікативне завдання" вживається як синонім поняття "комунікативна задача". При цьому комунікативну задачу визначають "як результат орієнтування в проблемній ситуації", яка містить мету впливу на партнера спілкування у бажаному напрямі. Науковими дослідженнями Г.Д.Кирилової, І.Т.Огороднікова, Д.М.Богоявленського, Н.А.Менчинської, Л.В.Занкова, Ю.К.Бабанського, М.М.Поташніка, Ю.В.Ваннікова, О.О.Вербицького, М.М.Вятчинева, Е.М.Ільїна, І.Я.Лернера, Д.Поїа, Е.І.Пассова, Л.Я.Зоріної, М.Г.Дайрі, В.Оконь, Т.Ф.Напольнової, Г.М.Сагач та ін. визначено найбільш практичні, активні в спілкуванні комунікативні задачі: повідомлення, пояснення, розповідь, опис, запитання, впевненість, схвалення, несхвалення, заперечення, які співвідносяться з основними функціями педагогічного спілкування. Разом з тим щодо іншомовного спілкування важливим прийомом його організації є використання засобу "ситуативного спрямування", за допомогою якого доповнюється і розкривається зміст комунікативних завдань, оскільки ступінь ситуативності визначається тим, наскільки вдало сформульовано навчальну задачу з метою стимулювання дій студента на виконання завдань у заданій ситуації. Ці напрями розкриті в наукових дослідженнях В.М.Вєргасова, О.М.Матюшкіна, О.В.Петровського, Б.Ф.Ломова, М.М.Скаткіна та ін. З питань нашої проблеми вони висвітлені в працях О.О.Леонтьєва, А.А.Алхазішвілі, І.М.Берма-

на, В.О.Бухбіндера, В.В.Очкасова, І.О.Зимньої, С.І.Пасова, В.Д.Скаліна, О.О.Акишньої та ін. При цьому підкреслимо, що, як би не розуміли роль ситуації, її "ситуативне спрямування" у навчанні, все ж головним у процесі вивчення мови є постановка завдання навчання.

Головна мета виконання мовленнєвих завдань, на відміну від мовних, полягає в тому, щоб навчити суб'єктів навчання вклати у вираз, вислів власну думку. При виконанні мовленнєвих завдань студенти повинні думати не стільки про мовне оформлення речень, скільки про його смисловий зміст. А.Д.Климентенко, М.Д.Вайсбурд вважають мовленнєву діяльність провідною в навчанні іноземних мов. Слідуючи за цими вченими, які пропонують класифікацію завдань залежно від видів роботи: завдання з розвитку навичок домовленнєвої діяльності; завдання, що спонукають мовний процес під час вступу в мовлення; і завдання, які спрямовують розвиток монологічного висловлення, діалогу, — ми теж розробили систему завдань за цими рекомендаціями. Такий підхід відповідає принципам "теорії розумових дій" П.Я.Гальперина, тобто є поетапним шляхом засвоєння навчального матеріалу. Ці етапи являють собою дії, які поділяється на операції: на такі, які посильні для студентів і які повністю відповідають елементарним /базовим/ знанням, вмінням та навичкам; та на такі операції, які використовують новий матеріал з метою виконання нових дій за новими, посильними для них операціями, але без жодних нових вмінь та навичок відносно цієї нової дії, тобто невідготовленої мови /П.Я.Гальперин, Л.Б.Італьсон/.

Таким чином, в основу нашого дослідження покладено саме поетапні, тобто поступові шляхи у навчанні спілкуванню іноземних студентів в процесі навчання: від нижчого рівня до вищого і найвищого відповідно до презентації та засвоєння навчального матеріалу. Ці принципи стали провідними у створенні гіпотетичної моделі педагогічної технології дослідження іноземного спілкування

студентів у їх навчанні.

У другому розділі - "Педагогічна технологія організації спілкування з іноземними студентами в процесі навчання" - висвітлені результати констатуючого та формуючого експериментів щодо забезпечення іноземних студентів організацією навчання, яке б стимулювало їхні пізнавальні можливості. У розділі подано методику та результати пошуково-розвідувального експерименту визчення педагогічних умов для навчання спілкуванню іноземних студентів засобами нерідної мови, аналізувалися ефективні фактори, які впливають на успішність навчання нерідної мови. Основна мета експерименту полягала в тому, щоб довести гіпотезу, що конкретно заплановане і творчо спрямоване навчальне іншомовне спілкування студентів, яке відбувається в належних педагогічних умовах, відповідно до вимог організації навчання, а також методів визначення результатів експерименту, значно сприятиме розвитку мовленнєвої діяльності суб'єктів навчання, а отже, і спілкуванню в цілому. Визначені і науково обгрунтовані критерії за своїм змістом зводилися до установлення рівня умінь студентів здійснювати розумові операції у різноманітних видах їхньої навчально-пізнавальної діяльності, а саме: вміти в темпі читати, виділяти головне, самостійно мислити, грамотно виконувати навчальні дії і вміти контролювати їх. Пізнавальні можливості студентів визначалися за трьома рівнями: високим, середнім і низьким. Під час формуючого експерименту заняття проводили як у контрольних, так і в експериментальних групах за однією програмою і за одними вимогами, але в експериментальних групах було створено особливі педагогічні умови для здійснення спілкування. Основні вимоги до студентів експериментальних груп були такими: а/ вміти проаналізувати завдання, вичленити етапи його виконання та їхню послідовність; б/ вміти самостійно визначити зміст і послідовність операцій при виконанні творчих завдань;

в/ вмiти самостiйно вибрати необхiднi граматичнi та синтаксичнi одиницi для виконання завдання; г/ вмiти контролювати та оцiнювати свої дiї. Орiєнтацiя студентiв на творчий пiдхiд до спiлкування засобами нерiдної мови здiйснювалась за запропонованим порядком i способами вирiшення завдань. Основу цих способiв становили предметнi дiї, якi давали змогу визначити iстотнi вiдносини, що мають узагальнений характер /Ю.К.Бабянський/.

Контрольний експеримент передбачав оцiнку змiн у розвитку творчих дiй комунікантiв пiсля виконання навчальних завдань, спрямованих на педагогiчне спiвробiтництво та спiлкування викладача i студентiв на заняттях з нерiдної мови.

Багатоаспектнiсть дослiдження змусила потребу розроблення комплексу методiв, якi б давали змогу оцiнити особливостi творчого потенцiалу особистостi на рiзних рiвнях його виявлення. Вiдповiдно до мети та завдань дослiдження було розроблено систему методiв, яка ґрунтувалась на сучасних уявленнях про дiяльнiсний пiдхiд до навчання. Запропонована система складається з двох блокiв методiв, спрямованих на дослiдження творчої дiяльностi комунікантiв та аналіз педагогiчного спiлкування в процесi оволодiння нерiдною мовою. Сукупнiсть блокiв та добiр методiв у кожному з блокiв визначають послiдовнiсть дослiдження рiзних аспектiв педагогiчного спiлкування. Перший блок "Методи дослiдження педагогiчного спiлкування у процесi оволодiння мовою" складають: а/ визначення спрямованостi мотивацiї комунікантiв; б/ оцiнка успiшностi виконання творчих завдань комунікантами пiд час спiлкування. Другий блок "Методи аналізу педагогiчного спiлкування комунікантiв засобами нерiдної мови": а/ самооцiнка процесу вирiшення творчих завдань пiд час педагогiчного спiлкування; б/ аналіз результатiв творчої дiяльностi комунікантiв. Кожен блок системи мiстить серiю методiв, послiдовнiсть застосування яких зумовляється струк-

турою спілкування.

Перший блок методів передбачає дослідження продуктів діяльності комунікантів на етапі констатуючого та контрольного експериментів дослідження. У ході констатуючого експерименту ми визначили рівень сформованості творчих дій, встановили індивідуальні особливості їхньої реалізації. З цією метою було використано методикау визначення спрямованості мотивації суб'єктів навчання, розроблено експериментальні методи оцінки ефективності процесу вирішення творчих завдань комунікантами. Запропоновані методики враховують специфіку умов дослідження на основі навчальних занять з нерідної мови та розраховані на роботу з іноземцями першого року навчання.

Контрольний етап експерименту передбачав застосування розроблених нами методик для аналізу змін згаданих вище характеристик під впливом створених ситуацій педагогічного спілкування. Другий блок методів передбачав вивчення впливу різнобічного спілкування викладача зі студентами на творчу діяльність у процесі навчання нерідної мови. На цьому етапі ми стимулювали самооцінку результатів творчої діяльності комунікантів під впливом педагогічного спілкування.

У дослідженні було використано адаптовану методикау творчих завдань, розроблену А.З.Рахімовим. Запропонована методика ґрунтується на результатах експертної оцінки певної кількості творчих завдань з нерідної мови. Ці результати дають змогу стверджувати, що можна дібрати такі творчі завдання, в процесі вирішення яких одна чи декілька сукупностей творчих дій стають провідними. З цією метою вдається до аналізу постановки проблеми, планування, відшукування способу розв'язання. Це водночас дає можливість оцінити ефект використання таких операцій на практиці, а також оцінити вміння суб'єктів експерименту самостійно вирішувати конкретні творчі завдання. Оцінювання відбувалося за сімома групами показників.

Кожен з показників групи оцінювався за трьома умовними рівнями: низьким, середнім, високим.

Методи самооцінки процесу вирішення творчих завдань ґрунтувалися на уявленні про те, що будь-яку дію, яка входить до процесу творчої діяльності, можна описати за допомогою сукупності операцій, які потрібно здійснити заради досягнення результату. Аналогічно діяльність являє собою сукупність дій, які реалізуються в певній послідовності. Отже, на основі аналізу операцій, які використовував комунікант при розв'язанні творчого завдання, отримано висновок про характер перебігу діяльності та рівень сформованості творчих дій.

Результати навчальної діяльності було встановлено за параметрами: швидкість виконання усієї сукупності завдань; ступінь використання засвоєних засобів дій /використання за нових умов/; кількість помилок. Характер навчальної діяльності як опосередкований показник активності пізнавальних мотивів визначали за такими параметрами: а/ мотиваційна ініціативність /доповнення, що їх зносили у виконання завдань; самостійна постановка запитань, спрямованих на поглиблення знань з навчального предмета, прагнення виконати додаткові завдання, самостійний пошук інформації/; б/ зосередженість /час роботи без відволікань, точність і повнота виконання, ретельна підготовка до заняття/; в/ емоційні компоненти учіння /позитивні та негативні оцінки значущості спілкування у процесі оволодіння нерідною мовою/. За цими показниками було порівняно результати навчання в контрольних та експериментальних групах. Рівні розвитку пізнавальних мотивів були позначені за такими критеріями: високий /усталена пізнавальна діяльність у рамках навчального предмета, яскраво виражене небайдуже ставлення до нього, захопленість пошуковою діяльністю, потреба в самостійному відшуку шляхів і способів виконання завдань/; середній /усталена пізна-

вальна діяльність, хоча й стосовно окремих видів і тем, захопленість і пошукова діяльність лише в рамках цих розділів програми/; низький /епізодична, ситуаційна пізнавальна активність, відсутність потреби у пошуках самостійних шляхів вирішення завдань; відсутність пізнавальної активності/.

Для повнішої інформації щодо перебігу творчої діяльності та впливу емоційного стану комунікантів при спілкуванні нерідною мовою, була запропонована анкета-опитувальник, в основу якої покладено метод, запропонований Ч.Осгудом. Виконуючи дії описаних методів, комуніканти виявили характер зв'язків елементів в системі, що сприяло розкриттю властивостей досліджуваного об'єкта. Припускалося, що вміння аналізувати завдання як систему взаємопов'язаних елементів і розглядати властивості об'єкта як результат відповідних зв'язків, становить характеристику повноцінної навчальної діяльності.

При формуванні цих умінь у процесі постановки та вирішення комунікантами навчальних завдань ми визначили рівень сформованості узагальнених способів дій кожного комуніканта та групи загалом. Отримані дані дали змогу побачити досягнутий ефект створення умов впливу на студента, що виникає внаслідок відповідної ситуації педагогічного спілкування. Контрольний результат оцінювали за вимогами методик, описаних нами у системі.

Після аналізу результатів дослідження мовленнєві повідомлення студентів експериментальних груп відзначалися більшою довготривалістю, більш глибокою змістовністю і інформативністю, темпом мови, вищим ступенем нормативності, розгорнутістю граматичних структур, активністю комунікантів у спілкуванні. Для порівняльних оцінок мовленнєвих повідомлень студентів, слідуючи за І.О.Зимньою, Г.О.Китийгородською у дослідженні враховувалися зовнішні і внутрішні характеристики говоріння, а також помилкові дії в ньому.

Ефект, якого було досягнуто внаслідок організації експериментальних ситуацій педагогічного спілкування, дає підстави стверджувати, що запропонована нами методика навчання та створення педагогічних умов за гіпотетичної системи сприятиме ефективному формуванню навчально-пізнавальних і самоосвітніх мотивів на заняттях з нерідної мови. Крім того, під час різнобічного педагогічного спілкування створюються умови для формування мовнопонятійного апарату студентів і розвитку пізнавальних процесів. Коопераційний самоконтроль, здійснюваний під час мовленнєвого спілкування з елементами гри, дає змогу кожному студенту у невимушеній формі визначити свої недоліки, виявити слабкі ланки у своїй праці, а це сприяє усуненню їх у найкоротші терміни.

Підкреслення позитивних моментів, просування у засвоєнні навчального матеріалу й виявленні недоліків та шляхів їхнього усунення на кожному етапі, оволодіння вміннями та навичками спілкування - все це формує позитивну усталену мотивацію навчальної діяльності та адекватної самооцінки. При цьому реалізуються характерні для цього віку соціальні мотиваційні установки, пов'язані з прагненням комуніканта зайняти нову позицію в стосунках з оточуючими, налагодити співробітництво з колегами по навчальній праці. Прагнення до самоутвердження створює умови для самостійного виконання завдань, коли виникають передумови для розвитку різних форм самоосвіти та самовдосконалення. З'являється мотивація, яка безпосередньо пов'язана з самим предметом учіння та його процесом.

Таким чином, експериментальне навчання підтверджує ефективність обраного в нашому дослідженні способу формування й розвитку пізнавальної мотивації під час педагогічного спілкування.

На основі дисертаційного дослідження сформульовані загальні висновки:

І. Педагогічне спілкування є ефективним засобом активізації

вивчення нерідної мови за умови розгляду його в контексті теорії оптимізації навчальної діяльності, єдності викладання й учіння, доступності та усвідомленості в процесі засвоєння знань студентами, врахування їхніх інтересів, цілеспрямованості, мотиваційних потреб при успішній організації мовленнєвої діяльності.

2. Детермінація процесу спілкування завдяки передбаченню певного результату, позитивної реакції, досягнення цілей, успіхів, можливого задоволення інтересів, потреб, очікувань суб'єктами навчання є основною педагогічною умовою ефективної організації мовлення. Таке передбачення може бути реалізованим за допомогою засобів-стимулів, диференційованих залежно від індивідуальних особливостей студентів, їхніх національних, особистісних, вікових характеристик та від педагогічних установок, етапу, форми навчання, виду діяльності.

3. Створення в іншомовному навчанні належних педагогічних умов, системи дидактичних прийомів, при поступовому ускладненні та активізації їх з метою організації безпосереднього, свідомого, самостійного і цілеспрямованого спілкування, значно сприяє інтенсифікації мовленнєвих можливостей студентів, реалізації їхніх потреб та інтересів.

4. Розроблена нами методика діагностування дала змогу визначити вихідні рівні: високий, середній, низький, які свідчать про різні пізнавальні можливості студентів у навчанні нерідної мови, а також подальші спонукальні, регулюючі функції розвитку мовленнєвого спілкування студентів.

5. Опініними характеристиками сформованості пізнавальних умінь студентів засобами іншомовного спілкування є: вміння застосовувати здобуті знання для вирішення мовленнєвих завдань; порівнювати, знаходити схожість і відмінність у процесах та явищах навколишньої дійсності, а також, якість, аргументація, повнота відповідей, мір-

кувань суб"єктів учіння, Їхні можливості адекватно виражати своє ставлення до стриманої інформації.

Дослідження та експериментальний аналіз процесу створення системи педагогічних умов з метою організації навчального спілкування нерідною мовою можна використати під час розгляду структури різних підходів до навчання. Водночас основна вимога до організації будь-якого навчального процесу має бути активізація пізнавальних можливостей суб"єкта учіння. Такий підхід є надійним резервом інтенсифікації й оптимізації процесу вивчення нерідної мови у різнобічних формах його спілкування.

Подальшого вивчення потребують: педагогічні умови стимулювання пізнавальних можливостей іноземних студентів у вивченні спеціальних дисциплін; застосування методів спонукання до самостійного здобуття іноземними студентами навчальної інформації; творче цілеспрямовання іноземних студентів у здобутті гуманітарної освіти.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Методические рекомендации по изучению русского языка для студентов-иностранцев II курса. - Київ, Вид-во інституту фізкультури, 1991. - 16 с.
2. Учебные материалы по языку специальности для студентов-иностранцев медицинского профиля обучения. - Київ, Адаптаційний центр при Міністерстві освіти, 1993. - 48 с.
3. Учебное сотрудничество как способ активизации речевой деятельности учащихся при обучении иностранному языку. Тезисы Второй Международной конференции, ч.П. - Київ, Український інститут міжнародних відносин, 1993. - С. 135-136.
4. О роли педагогического общения при обучении студентов иноязычной речи. Тезисы Третьей Международной конференции. - Київ, Український інститут міжнародних відносин, 1994. - С.268-269.
5. Фразеологизмы в речевом иноязычном общении. - Материалы Четвертой Международной конференции, т.5. - Київ, Український інститут міжнародних відносин, 1997. - С.175-176.
6. Вирішення культурологічних задач у педагогічному спілкуванні засобами нерідної мови. - Материалы Пятой Международной конференции,

т.5. - Київ, Український інститут міжнародних відносин, 1997. - С. 215-216.

ТАТЬЯНЧЕНКО Елена Александровна. Педагогические условия общения с иностранными студентами в процессе обучения.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики.

Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

В диссертационном исследовании определены структура, содержание, формы педагогического общения с иностранными студентами в процессе обучения; теоретически обоснованы и экспериментально исследованы педагогические условия организации иноязычного учебного процесса, его активизации, интенсификации; выявлены и в ходе формирующего экспериментального обучения апробированы формы и методы стимулирования развивающих учебно-познавательных возможностей иностранных студентов в их общении на неродном языке.

TATYANCHENKO Elena Aleksandrovna Pedagogical terms of intercourse with foreign students in the educational process.

Thesis for scientific degree of Candidate of Pedagogical sciences on speciality 13.00.01 - Theory and History of Pedagogics.

Kiev Shevchenko University, Kiev, 1997.

In thesis researches were determined structure, content, forms of pedagogical intercourse with foreign students during the educational process; pedagogical terms of organisation of foreign language teaching process, its activization, intensification were theoretically grounded and investigated during pedagogical experiment; forms and methods of stimulation of educational and cognitive potentialities of foreign students in their foreign language intercourse were defined and checked during pedagogical experimental teaching.

Ключові слова: педагогічне, іномовне спілкування; навчально-пізнавальні можливості; мовленнєва, мисленнєва діяльність; педагогічні умови; спонукальні методи; розумові дії; нерідна мова, особистість, педагогічна технологія.

A. Gal

Підписано до друку 11.04.1997р.Об'єм 1,2.Формат 60x84 1/16
Друк офсетний.Тир.1000пр.Зам.143.Безкоштовно.

Редакційно-видавничий відділ УДПУ ім.М.П.Драгоманова,Київ,Пирогова,9.

438093

AB 37.936